

La Boetie'den, Thoreau'ya Baskıcı Yönetime Karşı Düşünceler

Siyasal düşünceler tarihinde, kendi bulunduğu dönemin, sosyal-siyasal yapısından yola çıkan ancak bununla yetinmeyip çağının çok ilerisinde bir düşünce yapıtı veren düşünürler ender olarak görülür.

Etienne de La Boétie bir 16. Y.Y. Rönesans düşünürü olarak yazdığı tek eseri olan “*Discours sur la Servitude Volontaire (Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev)*” ile bu anlamda oldukça özgün bir yere sahiptir. Siyasal iktidarın özünün tiranlık olduğunu söyleyen La Boétie, Söylev'de doğmakta olan modern devletin niteliğine değinmiş ve siyasal iktidarın sürdürülmesinde insanların kulluğu reddetmek şöyle dursun onu istedikleri ve hatta gönüllü bir şekilde yerine getirdikleri üzerinde durmuştur. Bu “Gönüllü Kulluk” un ise siyasal iktidarın yarattığı “hegemonik” ilişkiler aracılığı ile sağlandığını ve sürdürüldüğünü belirtmiştir. Pierre Clastres'nin nitelenmesiyle, üç yüz yıl geriden Nietzsche'nin -hatta Marx'ın- düşkünlük ve yabancılaşma üstüne düşünme girişimini önceleyen, modern insan antropolojisinin, bölünmüş toplum insanının antropolojisinin kurucusu olan La Boétie bu anlamda önemli bir düşünürdür.

33 yaşında hayatını kaybeden La Boétie için dostu Montaigne “*Denemeler*”in “Dostluk Üzerine” başlıklı kısmını O'na adanmış ve dostu için, “O'nun düşüncesi döneminden çok başka çağların düşünce kalıplarına göre yoğrulmuştu.” (La Boétie, 1995: 11) yorumunda bulunmuştur. La Boétie'nin siyasal iktidarın özünü eleştirme anlamında 16. Y.Y.'da yaptığı eleştirilerin tarihsel boyutlarını aşip bizim ilgimizi çekmesi Montaigne'nin bu sözünü doğrular niteliktedir.

Söylev'de La Boétie derdini şöyle aktarmaktadır:

“*Benim burada üzerinde durmak istediğim sorun, bu kadar insanın, bu kadar köy, kent ve bu kadar ulusun nasıl olup da, erkini yalnızca onların kendisine verdikleri güçten alan tek bir tirana katlanabilmeleridir. Eğer tirana katlanma arzuları olmasaydı, tiranın onlara zarar veren erki olmayacaktı; eğer ona karşı koymak yerine, onun verdiği acıyı sevmemiş olsalardı, tiranın onlara en ufak bir kötülük yapma olanağı olmayacaktı. Boyunduruk altında bir milyon insanın kendinden daha üstün bir gücün zorlamasıyla değil de, sanki tek bir kişinin adıyla büyülenerek sefilce hizmet etmesini görmek öylesine olağan bir şey ki, buna şaşırırmaktan çok üzölmek gerekir.*” (La Boétie, 1995:20)

Sunumda La Boetie ve onun etkileyici kitabına değindikten sonra, H. D. Thoreau'ya geçilecektir. Özellikle onun “*Haksız Yönetime Karşı*” kitabı ve La Boetie'nin “*Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*” kitabı arasındaki kimi paralellikler üzerinde durulacaktır. Thoreau da La Boetie gibi döneminin aykırı insanlarından. Döneminin Amerika'sındaki köleliğe, vergi sistemine, kalkınma politikalarına karşı direnmiştir ve düşüncelerinden, Gandhi, Tolstoy ve Martin Luther King gibi isimler etkilenmiştir. Ve kitabında ele aldığı şu pasajda bile La Boetie ile benzer dertlere sahip olduğunu göstermiştir: “...insanların çoğu Devlet'e böyle hizmet ediyor işte; çoğu zaman insan olarak değil, makina gibi, bedenleriyle...” (Thoreau, 1963: 13) Sunumda bu benzerlikler üzerinden günümüzün sosyal- siyasal ortamına dair belli çıkarımlara varılmaya çalışılacaktır.

La Boetie'nin Hayatı

Etienne de La Boétie, sahip olduğu özgün konumuyla, içinde bulunduğu tarihin gidişatına uymayan düşünceleriyle, aslında tarihi “afallatan” ve görüşleri iyi irdelendiğinde, günümüzdeki anti-demokratik, otoriter siyasal düşünceleri sorgulama anlamında bize oldukça yardımcı olabilecek bir düşünürdür.

La Boétie, 1 Kasım 1530'da Fransa'nın Périgord bölgesinin küçük bir kenti olan Sarlat'da doğmuştur. Soylulaştırılmış burjuva kökenli olan La Boétie, Orléans Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görmüştür... Fakülteyi bitirdikten bir yıl sonra, 1554'te bu genç hukukçu, Kral 2. Henri'nin

onayı üzerine Bordeaux Parlamentosu'nda danışmanlık görevine kabul edilmiştir. Ölümüne dek bu görevi sürdüren La Boétie, 1557 yılında kendisi gibi danışman olan Montaigne (D. 1533, Ö. 1592) ile tanışmış ve bu iki düşünür arasında çok yakın bir dostluk ilişkisi kurulmuştur. (La Boétie, 1995: 5)¹

La Boétie, 1960 yılından başlayarak önemli görevler üstlenmiştir. Paris'te tanıştığı ana kraliçe Catherine de Médicis'in baş danışmanı Michel de l'Hospital'in düşüncelerini benimsemiş, bu düşüncelerin ve bu düşünceler doğrultusunda yayımlanan kraliyet fermanlarının Bordeaux yöresinde uygulanmasına çalışmıştır.²

XVI. Yüzyıl Fransa'sının içinde bulunduğu en önemli sorun din çatışmalarıydı. Monarşi, bir yandan krallığı zayıflatan Katolik-Protestan çatışmasına çözüm arıyor, öte yandan kiliseye olan üstünlüğünü pekiştirmeye uğraşıyordu. İki aşırı ucu oluşturan Katolik Parti ile Protestan Parti'nin (Huguenot'ların) karşısına Michel de l'Hospital'in başını çektiği Politikler Partisi çıkmıştı. Dinsel hoşgörü taraftarı olan Politikler, Katolikliğin devlet dini kalmasını, Protestanlar için ibadet özgürlüğünün güvence altına alınmasını ve monarşinin erkini arttırarak kilisenin ona bağımlı kılınmasını savunuyorlardı. Döneminde hakim olan bu düşüncelere katılan La Boétie, Protestanlara ibadet özgürlüğü tanıyan 17 Ocak 1562 tarihli “ Ocak Fermanı” nı savunan bir yazı da yazmıştır. Bu yazısında, mezhep savaşlarının tehdit ettiği ulusal birliği korumak kaygısıyla mutlak monarşi düşüncesine yaklaşmaktadır. La Boétie daha 33 yaşına basmadan, 14 Ağustos 1563'te Germignan kasabasında hayatını kaybetmiştir. (La Boétie, 1995: 6-7)

La Boétie'nin kısacık hayatına kısaca değindikten sonra O'nu çok özel kılan, etkileyici eseri

-
- 1 Bu noktada bir parantez açıp La Boétie ile Montaigne'nin dostluk anlayışına değinmek faydalı olacaktır. La Boétie'nin dostluk anlayışı günümüz açısından da önemli dersler çıkarmamız gereken bir yaklaşıma dayanır: “... *Kutsal bir sözcük, aziz bir şey olan dostluk yalnızca iyi insanlar arasında bulunur ve karşılıklı saygı ile kurulur; yapılan bir iyilikle değil de daha çok iyi bir yaşamla sürdürülür. Bir kişiyi başka birisinin güvenilir dostu kılan, onun doğruluğunu kavrayıp, güvencesine sahip olması ve onun iyi doğal yapısını, dürüstlüğünü ve tutarlılığını bilmesidir. Gaddarlığın, namussuzluğun, adaletsizliğin olduğu yerde dostluk olamaz. Kötüler kendi aralarında toplanınca bu bir komplo olur yoksa bir arkadaş topluluğu değil. Birbirleriyle konuşmazlar, fakat birbirlerinden çekinirler. Dost değil suç ortaklarıdır.*” (La Boétie, 1995: 65) Siyasal iktidarın yarattığı zorbalıkları, bağımlılık ilişkilerini çözümlleyen La Boétie'nin dostluk anlayışı da görüldüğü gibi bu alandaki eleştirisiyle paraleldir. Girişte de belirttiğimiz gibi **Denemeler'in** “Dostluk Üzerine” kısmını La Boétie'nin anısına adayan Montaigne, bu yazısında bizi dostluk üzerine düşünmeye sevk etmektedir: “ *Bizim dostluk dediğimiz, ruhlarımızın beraber olmasını sağlayan bir rastlantı ya da zorunlulukla edindiğimiz yakınlıklardır. Benim anlattığım dostlukta ruhlar o kadar derinden uyuşmuş, karışmış ve kaynaşmıştır ki, onları birleştiren dikiş silinmiş ve artık görünmez olmuştur. O'nu niçin sevdiğimi bana söyletmek isterlerse bunu ancak şöyle anlatabilirim sanıyorum; çünkü o, o idi; ben de bendim.*” (Montaigne, 2011:56) La Boétie'nin ölümüne derinden üzülen Montaigne aynı yazıda O'nun ardından kederini şöyle paylaşmıştır: “ *Artık onsuz, yorgun ve bezgin sürüklenip gidiyorum. Tattığım zevkler bile, beni avutacak yerde ölümünün acısını daha fazla arttırıyor. Biz her şeyde birbirimizin yarısı idik; şimdi ben O'nun payını çalıyor gibi hissediyorum.*”... “ *Her işte O'nun yarısı olmaya o kadar alıştım ki şimdi yarım bir varlık gibiyim, ne yapsam ne düşünsem O'nun eksikliğini duyuyorum. Eminim O da benim için aynı şeyleri hissedirdi. Çünkü O, bütün değerlerinde olduğu gibi dostluk duygusunda da benden kat kat üstündü.*” (Montaigne, 2011: 57) Montaigne ve La Boétie arasındaki bu dostluk ilişkisi, günümüzdeki “dostluk” ilişkilerini çözümlenmeye dair bir mihenk taşı, bir referans noktası olabilir. Ve bu referans noktası dönüp kendimizi sorgulama anlamında bize yol gösterebilir. Özellikle La Boétie'deki dostluk anlayışı belli bir politik eleştirinin sonucunda oluşmuştur diyebiliriz. Yani insanlar arasındaki ilişkileri siyasal iktidarın etkileme gücü bağlamında eleştiri süzgecinden geçiren La Boétie, adaletsizliğin olduğu yerde dostluk olamaz derken, siyasal iktidarın ikili ilişkileri (olumsuz anlamda) etkileme gücünü kasetmektedir. Söylev'i incelediğimizde bu durum açıklıkla görülecektir...
 - 2 Bu açıklananlara baktığımızda La Boétie'nin yapıtındaki görüşleri siyasal yaşamında uygulamadığını görüyoruz. Ancak bu durum yapıtın değerini azaltmaz. Bu durumun nedenini Mehmet Ali Ağaoğulları şöyle yorumlamıştır : “... **Söylev** dikkatlice incelendiğinde, La Boétie'nin yapıtını kendinden emin, düşüncelerinin yakın bir gelecekte uygulanacağına güvenen bir tonda yazmadığı görülür. **Söylev** bir bakıma, güzel bir ideale sahip, ancak tarihsel koşulların bunun gerçekleşmesine olanak vermeyeceğini sezen genç bir aydının çaresiz tutumunu yansıtır. Gerek kişiliği ve toplumsal çevresi, gerekse Fransız siyasal çatışmalarının keskin boyutları, La Boétie'nin dış dünyasına dalıp ütopyaya kaymasını önlemişlerdir. Bundan dolayı bu genç aydın, moral bir başkaldırıya sığınmış ve görüşlerini kağıt üzerine dökmekle yetinmiştir...” (La Boétie, 1995: 13)

“Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev” e ve burada ele aldığı düşüncelere göz atalım...

“Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev”

La Boétie'nin tek eseri olan **Söylev** esasen, “ *Bir kitabın şansı, okuyucularının yeteneklerine dayanır*” (Terentianus Maurus) özdeyişini doğrular niteliktedir. **Söylev**'de La Boétie'nin düşüncelerine ayrıntılı bir şekilde bakmadan önce, bu kitabın -Fransızca'dan Türkçe'ye çeviren Mehmet Ali Ağaoğulları'nın aktardığı- yayımlanmış hikayesine göz atarsak, niçin bu özdeyişi kullandığımız daha iyi anlaşılır.

Bir Rönesans insanı olan La Boétie'nin kısa yaşamı boyunca Ksenophon, Plutarkos ve Aristoteles'ten yaptığı çeviriler ile yazdığı şiirler, ölümünden sonra Montaigne tarafından yayımlanmıştır. Montaigne, La Boétie'nin Rönesans esinli bu yapıtları dışında, **Söylev**'in el yazmasına da sahipti. Çeşitli yazışmalarında **Söylev**'i yazacağı kitabın(yani **Denemeler**'in) en önemli parçası olarak kullanmayı düşündüğünü belirtmiş, ancak daha sonraları bu tasarısından vazgeçmiştir. Bunun nedeni yapıtın bugün de açıklığa kavuşmamış bir biçimde **Huguenot** militanlarınca ele geçirilip yayımlanmış olmasıdır. (La Boétie,1995: 7)

1572'deki Saint- Barthélemy kıyımından sonra Huguenot'lar arasında, siyasal iktidara karşı, artık edilgen değil de etkin olarak direnmek gerektiğine, baskıya başkaldırmanın ve tiranın öldürülmesinin meşru olduğuna ilişkin görüşler yayılmaya başlar. Bu görüşleri savunmak için ortaya çıkan “**Monarkomaklar**” diye bilinen Protestan düşünürlerin yazıları yanında, daha önceleri yazılmış olmalarına karşın hemen hemen aynı temaları içeren yapıtlar da, Calvinici militanlarca benimsenip kullanılır. İşte bu yapıtlardan biri de La Boétie'nin **Söylev**'idir. İlk olarak 1574'te **Söylev**'den alınan bazı parçalar, yazarının adı verilmeden, çeşitli yergi yazılarını içeren **Le Réveille-matin des François**, (**Fransızların Çalar Saati**) adlı kitapta yayımlanır. Bundan iki yıl sonra **Söylev**, yine aynı nitelikte bir kitap olan **Mémoires des Etas de France sous Charles le Neuviésme**'de (**Dokuzuncu Charles Dönemi Fransa Devletleri Üzerine Savlar**'da) bu kez bütünüyle ve La Boétie'nin adı belirtilerek, **Contr'un** (**Bir'e Karşı**) başlığıyla yer alır. İlk baskısı Cenevre'de yapılmış olan bu kitap, daha sonraları 1577'de ve iki kez olmak üzere 1578'de yeniden basılır. (La Boétie, 1995: 7-8)

Din savaşlarının keskinleştiği bir dönemde Huguenot'ların **Söylev**'i ideolojik bir silah olarak kullanmaları siyasal düşünceler tarihinde La Boétie'nin Monarkomak olarak tanınmasına neden olmuştur. Bu yanlış kanı uzun bir süre de devam etmiştir. Döneminde, La Boétie'nin Monarkomak olarak değerlendirilmesine ilk karşı çıkan ise Montaigne olmuştur. - Mehmet Ali Ağaoğulları'nın yorumuyla- Calvinici olarak kabul edilmemek için **Söylev**'i yayımlamaktan vazgeçen Montaigne, daha sonra dostunun adını temize çıkarmak için bu eseri “gençlik günahı” olarak belirtmiştir.

La Boétie'nin **Söylev**'i 16-18 yaşları arasında yazdığı kabul edilse bile, O'nun 1553 yılında Orléans'da iken, yapıtında önemli değişiklikler yaptığı kesinleşmiştir. Bu durumda Montaigne'nin belirttiğinin aksine **Söylev**'in “gençlik günahı” olarak yorumlanamayacağı belirtilmektedir.

Din çatışmalarının yatışmasıyla birlikte, **Söylev**, görece bir unutkanlığın içine düşmüş; yalnız, dönemin “tehlikeli” sayılan kişileri arasında ve iktidar çevresinde el altından dolaşmıştır... **Söylev**'in ikinci kez gündeme gelip yeni baskılarının yapılması, cumhuriyet için, demokrasi için verilen savaşların yoğunluk kazanmasıyla başlar. Bu kez demokrasinin övgüsü olarak değerlendirilen ve bu açıdan okunan **Söylev**'in Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında iki ayrı kitapta yer aldığını görüyoruz... Son olarak da, 1857'de, Louis- Napoléon'un darbesi üzerine Brüksel'e kaçan cumhuriyetçiler, **Söylev**'in basımını gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemden sonra günümüze dek süren ikinci bir göreceli unutkanlık döneminin içine girmiştir. Yapıtın bugün yeniden gün ışığına çıkması ise, 70'li yıllarda Fransa'da “iktidarın, devletin(fiziksel ve ideolojik) baskıcı, otoriter özü” sorununu ortaya koyup araştırma konusu edinen entelektüel bir akımın belirmesi ve La Boétie'nin bu yönde yeniden okunması ile mümkün olmuştur. (La Boétie, 1995: 15-16)

Görüldüğü üzere, **Söylev**'in yayımlanmış hikayesi, yukarıda belirttiğimiz özdeyişi doğrular niteliktedir. Her tarihsel dönemde o dönemin sosyo- politik yapısına, ihtiyacına göre kitap farklı yorumlanmıştır. Şimdi siyasal düşünceler tarihinde en özgün yere sahip kitaplardan biri olan bu

eseri ve La Boétie'nin düşüncelerini yakından inceleyelim.

La Boétie'nin içinde bulunduğu dönem, Avrupa'da feodal yapının büyük oranda çözülmeye başladığı ve özellikle Fransa'da modern devlet aygıtının doğduğu, belirginleşmeye başladığı bir dönemdir. Öyle ki La Boétie'den hemen sonra Jean Bodin (D. 1530 Ö. 1596) “egemenlik” kavramını ortaya atmış ve kurumsallaşmakta olan devlet aygıtını daha da belirginleştirmiştir. La Boétie'yi farklı kılan da yeni bir siyasal iktidarın belirlediği böyle bir dönemde, döneminin somut koşullarından “özgür” çağının çok ilerisinde bir düşünce yapıtı verip, siyasal iktidarlara ayırt etmeden, hepsinin özünde tiranlık olduğunu belirtmesidir.³

La Boétie, bu “gönüllü kulluk” un bir kaza sonucunda oluşan yapıdan kaynaklandığını belirtir. O'na göre bu kaza, bu talihsizlik devletin ortaya çıkmasıdır ve bu durumu aslında tanımlanamaz olarak görür:

“Fakat ey Tanrım, nedir bu? Bunu hangi adla tanımlayabiliriz? Bu ne biçim bir beladır? Kendilerine ait ne malları, ne aileleri ve çocukları, hatta ne de yaşamları olan sonsuz sayıdaki insanın boyun eğmesi değil de hizmet(kulluk) etmesini, yönetilmesi yerine de tiranca ezilmesini görmek ne büyük bir felakettir; daha doğrusu ne uğursuz bir kötülüktür?” (La Boétie, 1995: 22)

La Boétie'ye göre bu hizmet etmeyi korkaklık olarak açıklayamayız. Çünkü o her erdemsizliğin de daha ileri gidemeyeceği doğal bir sınırının olduğunu belirtir:

“ İki kişi tek kişiden çekinebilir; on kişinin de çekilmesi olasıdır. Fakat bin kişi, bir milyon kişi, bin kent, eğer kendilerini tek bir kişiye karşı koruyamıyorlarsa bu korkaklık değildir... Öyleyse korkaklık sıfatını hak etmeyen, kendine uyabilecek aşağılık bir ad bulamayan ve doğanın onu yarattığı dilin de onu adlandırmayı reddettiği bu korkunç erdemsizlik nedir? ” (La Boétie, 1995: 23)

İşte La Boétie **Söylev**'de bu erdemsizlik bağlamında iki soru üzerinde durur; toplumun niçin bölündüğü, bu talihsizliğin niçin olduğu? Ve diğer sorusu ise, insanlar doğallıktan uzaklaştıkları halde bu durumdan neden vazgeçmiyorlar ve neden eşitsizliğin sürekli yenilenmesine göz yumuyorlar?

La Boétie, birinci soruya, doğaya karşıt bir durum olduğundan “irrasyonel” olarak bakar ve irrasyonelin akılla kavranması olanaksız olduğundan bu durumu talihsizlik olarak nitelendirip pek üzerinde durmaz. Sadece bu durumun hile ve zor ile gerçekleştirilmiş olabileceğini belirtir. O'nun için asıl mesele, ikinci sorununun cevabını bulmaktır. **Söylev**'de yapmaya çalıştığı budur: Gönüllü kulluğun nasıl sürdürüldüğünü analiz etmek.

Bu noktada La Boétie'nin Machiavelli ile olan benzerliğine ve farklılığına değinmek yararlı olacaktır: “ Pierre Mesnard, La Boétie ile Machiavelli'nin görüşlerinin karşıt yönleri doğru gelişmekle birlikte aynı ilkedeki kaynaklandıklarını belirtir, gerek Machiavelli, gerek La Boétie için otorite ancak uyrukların kabul etmesiyle kurulur. Fakat ilki prense uyruklarının rızasını zorla elde edebileceğini öğretirken, diğeri halka reddetmesinin ne denli güçlü bir şey olduğunu gösterir.” (Ağaoğulları&Köker, 1997: 263) Machiavelli siyasal iktidarın varlığını prensin volontarizmine(istençiliğine) bağlarken, La Boétie bunun tam tersine, halkın volontarizmine bağlar. **Söylev**'i okuduğumuzda La Boétie'nin karamsar bir tutum sergilemesinin nedeni de esasen bu durumdur yani halkın bu istekliliğidir. La Boétie, halkın bu istekliliğini, gönüllü kulluğunu kitabında “iktidar olgusu”nu da sıkıştıran şu sorularla ele alır ve deyim yerindeyse halka çıkarır:

“... Size böylesine hakim olan kişinin iki gözü, iki eli, bir bedeni var ve herhangi bir insandan daha başka bir şeye sahip değil. Yalnızca sizden fazla bir şeyi var: o da sizi ezmek için ona sağlamış

3 “Siyasal iktidarların özü baskıcıdır ve tarihin her döneminde böyle olmuştur” gibi bir önerme özellikle etnolojik ve antropolojik çalışmalar ile yanlışlanmıştır. Örn. Fransız Antropolog Pierre Clastres, bugüne kadar var olan bütün toplumların siyasal iktidara sahip olduklarını belirtmiştir. Ancak bu siyasal iktidarın, toplumdaki ayrı bir yapılanma oluşturup oluşturmadığına göre “baskıcı” ve “baskıcı olmayan” olmak üzere ikiye ayrıldığını söylemiştir. Baskıcı siyasal iktidar, O'na göre devletin ortaya çıkmasıyla oluşmuştur. (ayrıntılı bilgi için Pierre Clastres'in “*Vahşi Savaşının Mutsuzluğu*” ve “*Devlete Karşı Toplum*” adlı eserlerine bakınız) Ancak La Boétie'nin içinde bulunduğu koşullarda bu tarz etnolojik ve antropolojik çalışmaların olgunlaşmaması, onun bu durumunu makul karşılamamız için geçerli bir sebep olabilir.

olduğunuz üstünlük. Eğer siz vermediyseniz, sizi gözetlediği bu kadar gözü nereden buldu? Sizden almadıysa nasıl oluyor da sizleri dövdüğü bu kadar çok eli olabiliyor? Kentlerinizi çiğnediği ayaklar sizinkiler değilse bunları nereden almıştır? Sizin tarafınızdan verilmiş olmasa üzerinizde nasıl iktidarı olabilir? Sizinle anlaşmadıysa sizin üstünüze gitmeye nasıl cesaret edebilir? Kendinize ihanet etmeseniz, sizi öldüren bu katilin yordakçısı olmasanız ve sizi yağmalayan bu hürsıza yataklık etmeseniz o ne yapabilir? Zarar versin diye meyvalarınızın tohumunu dikiyorsunuz. Hürsuzluklarınıza eşya sağlamak için evlerinizi doldurup döşeyip, kızlarınızı da şehvet tutkusunu tatmin etsin diye yetiştiriyorsunuz. Çocuklarınızı onlara yapabileceği en iyi şey olan savaşlarına götürsün diye, katliama götürsün diye, onları tutkularının uşakları ve intikamlarının uygulayıcıları yapsın diye büyütüyorsunuz. Derin haz duygularını incelikle ele alabilsin ve pis ve rezil eğlencelerinin içinde yuvarlanabilsin diye ölesiye çalışıp bitkin düşüyorsunuz. Onun daha güçlü ve sert olması ve böylece dizginleri daha da sıkması için kendinizi zayıflatıyorsunuz. Hayvanların bile sezinleyemeyeceği ya da katlanamayacağı tüm bu kötülüklerden kurtulabilirsiniz. Bunun için kurtulmaya çabalamanız gerekmez, yalnızca kurtulmak istemeniz yeterli olacaktır. Kulluk etmemeye karar verdiğiniz an özgürsünüz demektir. Onu itmenizi ya da dengesini bozmanızı istemiyorum. Fakat yalnızca onu desteklemeyin; işte o zaman onun altından kaidesi çekilmiş bir Colosse⁴ gibi tüm ağırlığıyla düşüp parçalandığını göreceksiniz.” (La Boétie, 1995: 28-29)

Yukarıda aktarılanlar La Boétie'nin çok yönlü bir iktidar çözümlemesine giriştiğini göstermektedir. İktidarın sürdürülmesinde salt baskının işe yaramayacağını, ve baskının yanında rıza faktörünün de önemli olduğunu belirten ve bu rızanın halktan tirana (devlete) doğru olduğunu belirten La Boétie, bu akımın bozulması için halka kulluk etmemeye karar vermeleri gerektiğini ve ancak o zaman özgür olabileceklerini belirtir. Ancak O, bu durumun zor olduğunu da farkındadır. **Söylev'in** bu noktada karamsar bir kitap olarak nitelenmesinin nedeni de iktidar ilişkilerinin La Boétie'ye göre özgürlüğü sağlayacak bir alan bırakmamasıdır. O, özgürlük için doğan tek varlık olan insanın bu bağımlılık ilişkisine nasıl alıştırıldığı ve daha sonrasında bunu kendisinin isteyerek sürdürdüğü gerçeğini çözümlemeye çalışır. Bu noktada ise bu yapının sürdürülmesini sağlayan iktidarların kullandığı önemli bir araçtan bahseder, o araç “eğitim”dir.

“Halk bir kere kulluklaşmaya görsün, özgürlüğü öylesine unutup ki, artık onun uyanıp yeniden özgürlüğünü ele geçirmesi olanaksız oluyor. Üstelik halk çok içten ve istekli bir biçimde kulluk(hizmet) ediyor. Bu durumu gören, onun özgürlüğünü değil de köleliğini kaybettiğini sanır. İlk başlarda kuvvetle alt edilmişlikten dolayı ve zorlama nedeniyle hizmet edildiği bir gerçek. Fakat bundan sonra gelen kuşak, özgürlüğü hiç görmeyip tanımadığından dolayı, pişmanlık duymadan hizmet eder ve ondan öncekilerin zorla yaptıklarını seve seve yerine getirir. Boyunduruk altında doğan insanlar kulluk, kölelik içinde büyütülüp eğitilirler. Bu insanlar daha ileriye bakmadan, doğdukları gibi bir yaşamı sürdürmekle yetinirler ve bulduklarından başka hakları ve malları olabileceğini düşünmemelerinden de öte, doğumlarındaki durumu doğal durumları olarak kabul ederler...” (La Boétie, 1995: 36)

İnsanın eğitim ile şekillendirilip iktidar ilişkileri bağlamında öğütülebileceğini belirten La Boétie, iktidarın sürdürülmesi için bu durumun bir sürece yayılarak uygulandığını ve ırmık ırmık örüldüğünü belirtmiştir. Bu işlemin gönüllü kulluğun sürdürülmesinde temel bir faktör olduğunu belirtmektedir. O, kulluğa zor ve eğitim aracılığı ile alıştırılıp özgürlüğü unutanların, bilmedikleri birşeyden dolayı yakınmayacaklarını belirtir. **Söylev'de** La Boétie'yi karamsarlığa iten düşünce de belki burada düğümlenmektedir.

“...Hiç bir zaman bilmediğimiz bir şeyden dolayı sızlanıp yakınmayız; üzüntü, pişmanlık, ancak hazdan sonra ve her zaman geçmiş sevincin anısının ardından gelir. İnsanın doğal özelliği özgür olmak ve özgür olmayı istemektir; fakat doğası öyle bir biçimde yapılmıştır ki, doğal olarak insanın doğal özelliği, eğitimin kendisine verdiği biçimi alır.” (La Boétie, 1995: 41)

La Boétie, bu eğitim süreci boyunca insanın biçimlendirilip “kazandığı” gönüllü kulluğu ve bu durumdan rahatsız olunmamasını şu benzetmeyle açıklamaktadır:

“... gönüllü kulluğun ilk nedeninin görenekler olduğunu belirtebiliriz. Kulakları ve kuyrukları

4 Rodos'daki koca Apollon heykeli.

kesik en cesur atlar, ilk önceleri gemi aزیya kalır, fakat daha sonra buna alışır; bir zamanlar eyere saldırırken, şimdi koşum takımları içinde gururlu ve kibirli bir şekilde dolaşırlar. İnsanlar da bu atlar gibi, her zaman kul olduklarını ve babalarının da kendileri gibi yaşadıklarını söylerler. Geme katlanmakla yükümlü tutulduklarını düşünürler ve zamanla onlara tiranlık eden kişilerin tiranlığı kendilerine mülk edinmelerini sağlarlar.” (La Boétie, 1995: 42)

Yukarıdaki bütün bu olumsuz açıklamalara rağmen La Boétie, her devirde diğer insanlardan daha iyi doğmuş bazı kişilerin bulunduğunu ve bu kişilerin bütün bağımlılık ilişkilerine rağmen, özgürlük yeryüzünde tümüyle yok edilse bile özgürlüğü düşleyerek yaşayacaklarını ve hala onun tadını duyarak diğer insanların aksine kölelik iktidar tarafından ne kadar süslenirse süslenin, buna teslim olmayacaklarını belirtir.

La Boétie, çok ilginç bir şekilde **Söylev'de**, gönüllü kulluğun iktidar tarafından yerleştirilip sürdürülmesinde, toplumun nasıl bir hiyerarşik ağ ile örüldüğünü belirtir. Ve sanki kendinden çok sonra gelişecek olan burjuva toplum yapısının “bürokratik” yapısını belirtir gibidir. La Boétie'nin çağını aşan düşüncesi burada da devreye girer:

“...Tiranı koruyanlar atlı insan bölükleri, yaya insan sürüleri ya da silahlar değildir. İlk bakışta inanmak istenmez, fakat gerçektir: Tirana destek olan ve tüm ülkeyi kulluk altında tutan hep dört ya da beş kişidir. Her zaman için beş ya da altı kişi tiranın gözüne girmiş, gerek kendilerinden gelen istekle, gerek tiranın çağırmasıyla ona yaklaşmış ve böylece gaddarlıklarının, eğlencelerinin yoldaşı, zevklerinin pezevengi ve yağmaladıklarının ortağı olmuşlardır... Bu altı kişinin de çıkar sağladıkları altı yüz kişisi vardır. Altı kişi tirana ne yapıyorlarsa, bu altı yüz kişi de altı kişiye aynı biçimde davranır. Bu altı yüz kişi, buyrukları altında altı bin kişiyi tutar; kendilerinin para hırslarında ve gaddarlıklarını uygulamalarında yardımcı olmaları, gerektiğinde bu gaddarlıklarını uygulamaları için ve öylesine çok kötülük yapsınlar ki ancak kendilerini yasa ve ceza araçlarının sayesinde koruyabilsinler diye bu altı bin kişiye, toplumsal konumlarını yükselterek, ya eyaletlerin ya da maliye işlerinin yönetimini verirler. Bunlardan sonra gelenler çok daha kalabalıktır. Bu ağı çözmeye kalkışacak kişi, Homeros'ta zinciri çekerek tüm tanrıları kendi yanına getireceğiyle övünen Jüpiter gibi, tirana da bu ipin yardımıyla altı bin kişi değil, fakat yüz binlerin, milyonların bağlandığını görecekler...” (La Boétie, 1995: 58)⁵

La Boétie'ye göre bu ilişkiler ağı siyasal iktidarın sürdürülmesini sağlar. Bu ağ ile her kişi kendi bulunduğu konumundaki köleliğinin farkına varmadan, kendini “küçük bir tiran” olarak görür ve bir alt basamağında bulunan kişiyi ona göre davranır. Alt basamağında bulunan kişiyi yönlendirmesi, ona emirler vermesi, onun sanki özgürmüş gibi bir duyguya kapılmasına neden olur. Ve bu sahte özgürlük, bu yapının sevilmesine neden olur. Gönüllü kulluğun sürmesinin de can alıcı noktası burasıdır. Kulluğun sürmesini isteyenler, başkalarının üzerinde egemenlik kuran “tirancıklar”dır. Siyasal iktidarın yönetim sanatı da burada devreye girer. Toplumu öyle bir hiyerarşik ağ ile örmüştür ki, insanlar birbirleri üzerinde egemenlik ilişkileri kurmuş ve perde arkasından bu ilişkileri yönetmeyi sürdürmüştür. La Boétie, böyle bir tabloda, halkın herhangi bir olumsuzlukta tiranı değil, kendini yönetenleri suçladığını belirtmektedir. Bu durum yönetim sanatı bağlamında hedef saptırmadır. Halk ayaklansa bile yaratılan hiyerarşik ağdan dolayı hedefini net seçememekte ve baskıcı siyasal iktidarlar varlığını sürdürebilmektedir.

Yukarıda belirtilen ilişkiler ağı insanlar arasındaki ilişkileri de olumsuz etkiler ve güvensizlik ortamı oluşturur ve bu ortam iktidarın beslendiği bir ortamdır. Bu durumu Pierre Clastres çarpıcı bir biçimde ele almaktadır:

“...Tiranı sevmek gerekir. Yeterince sevmemek yasayı çiğnemek anlamına gelir. Herkes yasaya saygı gösterir, herkes geleceğini yasaya bağlılığında görebilir. Yasa sevgisi -özgürlük korkusu- uyruklardan her birini prensin bir suç ortağı yapar: Tirana boyun eğmek uyruklar arasındaki dostluğu sona erdirir.” (Clastres, 1992: 126). İktidar ilişkilerini otoriterlik bağlamında çözümleyen düşünürlerin, dostluk anlayışları da herkesin algıladığı dostluk ilişkisinden farklıdır. La Boétie ile

5 La Boétie, devleti ifade etmek için “République” (res publica) yani “kamusal olan” sözcüğünü kullanır. Bu nedenle belirtilen alıntıda “tiran” yerine “devlet” kelimesini kullanabiliriz. Bu iki sözcük La Boétie için birbirine denktir. Bu yazının tümü boyunca tiran sözcüğü ile devlet sözcüğünü yer değiştirdiğimizde günümüzdeki siyasal yapıları çözümleme anlamında daha sağlıklı açıklamalar yapabiliriz.

Clastres'in dostluk anlayışları arasındaki paralellikler açıklıkla görülebilir. La Boétie, “adaletsizliğin olduğu yerde dostluk olamaz” derken Clastres, “ eşitlik yalnızca dostluk ister, dostluk yalnızca eşitlik içinde gelişir” demektedir. İktidarın otoriter açıdan eleştirisini verenlerin bu açıdan ortak sonuçlara ulaşmaları gayet normaldir. Ve bu yaklaşımlardan, günümüzdeki insani ilişkileri çözümlenme ve bu ikili ilişkilerdeki hegemonyayı eleştirme anlamında yararlanabiliriz. Belki böylece dostluk sözcüğüne hak ettiği anlamı geri verebiliriz...

Henry David Thoreau'nun Hayatı

Thoreau, 1817 yılında Massachusetts eyaletine bağlı Concord'da doğdu. Harvard Üniversitesi'nden 1837 Yılında mezun oldu. Hiçbir zaman geleneksel bir öğrenci olmamıştı, okul yıllarında transandantalizme ve Ralph Waldo Emerson'a olan ilgisi başladı. Harvard'dan mezun olunca bir süre babasının dükkanında çalıştı, daha sonra bir okulda öğretmenlik yaptı. Düşünsel anlamda fazlasıyla etkisinde kaldığı ve ömür boyu dostu olacak Emerson 1841'de onu evine davet etti ve Thoreau 1843'e kadar sık aralıklarla Emerson'da kaldı. Emerson'un asistanı gibiydi. The Dial isimli transendentalist dergiye şiir ve nesirleri ile katkıda bulundu. 1845 yılında Concord şehrinin dışında bulunan Walden Gölü kıyısında, Emerson'a ait olan bir arazinin üstüne bir kulübe inşa etti. Burada geçirdiği iki yılın meyvası olarak “Walden” kitabını yazdı. Walden Gölü'nün kıyısında geçirdiği doğayla bütünleşik ama yalnız iki yılın bir diğer meyvası da, 1849'da yayınlanan “A Week on the Concord and the Merrimack Rivers” (*Concord ve Merrimack Irmakları Üzerinde Bir hafta*) idi. Thoreau'nun sağlığında yayımlayabildiği sadece bu iki kitabı vardır. Diğer eserleri ve günlükleri ölümünden sonra yayınlanmıştır. 1854'te yayınladığı başyapıtı “Walden” Amerika'nın en önemli entelektüel akımlarından biri olan New England Transendentalizmi için bir örnek eserdir. Eserde yer alan çevre konusundaki düşünceler ise modern çevreciliğin ve çevre korumanın en önemli satırlarıdır diyebiliriz. (Thoreau, 2013: 4)

Thoreau ve Sivil İtaatsizlik

Thoreau, günümüz açısından da dersler çıkarmamız gereken önemli fikirleri ortaya koymuştur. Bir fikir adamı olduğu kadar aynı zamanda eylem adamıdır. Fikirlerini pratikte hayata geçirmeye çalışmıştır. Öğretmen olduğunda öğrencilerine dayak atmadığı için okul yöneticileriyle kavga edip ayrılmış ve zamanı için ileri bir adım olan bir okul kurmuştur. La Boetie'nin kulluk etmemeyi salık vermesiyle, Thoreau'nun yurttaşlarını haksız yönetime karşı tek tek kafa tutmaya çağırması arasında bir süreklilik – benzerlikten bahsedilebilir... Şimdi Thoreau'nun görüşlerine, özellikle sivil itaatsizlik bağlamında *Haksız Yönetime Karşı* isimli kitabına daha yakından bakalım:

Thoreau, bir ara, köleliği sürdürüyor ve Meksika'ya karşı açtığı haksız savaşı durdurmuyor diye Amerikan yönetimine kızıp onunla hiçbir ilişkisi olmadığını belirtmek için vergi vermekten kaçınıyor ve bu yüzden hapse atılıyor. *Haksız Yönetime Karşı* adlı eseri, bir gecelik hapisliğin verdiği öfkeyle yazıyor. Thoreau bu kitapçıkta yurttaşlarına şu öğüdü veriyor: İnsan toplumsal bir kurumun haksızlık ettiğini görür ve buna içten inanırsa, karşı koymalıdır ona. Thoreau'nun salık verdiği karşı koyma savaşı, “pıçaksız kamasız” bir direttir. Gandhi, sonradan **satyagraha** adını vereceği savaşı, diretti öğretisini bu esercikten esinlenerek geliştirmiştir. Daha Cambridge'de öğrenciyken büyümesine kapıldığı bu eseri ana diline çevirip yurttaşlarına dağıtan Gandhi, Thoreau'nun öğretisini Güney Afrika'da, sonra da 1914'te Hindistan'da uygulamış, büyük başarı elde etmişti. (Thoreau, 1963: 5-6)

Bu eserin başlığından da anladığımız kadarıyla, Thoreau'yu anarşist olarak tanımlayamayız. O her türlü yönetime karşı değil, sadece baskıcı yönetime karşı çıktığını, yaşadığı dönemin haksız yönetime karşı geldiğini belirtmiştir. Bu anlamda La Boetie'nin de anarşist olarak tanımlanamayacağını, bazı görüşlerinin anarşizme karşıt bir noktada olduğunu belirtmemiz

gerekmektedir.

Thoreau pek çok kişiye esin kaynağı olan bu kitabına şu söz ile başlamıştır: “En iyi hükümet en az yöneten hükümettir”. O genel olarak hükümetlerin birer köstek olduğunu belirtmeden edememiştir. Daha iyi bir yönetime doğru giderken atılabilecek ilk adımı ise şöyle belirtiyor:

“Biz hükümet istemiyoruz” diyenlerin tersine, gerçekten ayrılmaksızın ve bir yurttaş gibi konuşmak gerekirse diyebilirim ki, ben hükümetin hemen ortadan kalkmasını değil, hemen daha iyi bir hükümet kurulmasını istiyorum. Birakalım herkes saygı duyduğu yönetim biçimini söylesin. (Thoreau, 1963: 11)

La Boetie ve Thoreau arasında kurabileceğimiz benzerliklerden biri kitaplarını yazarken kullandıkları dildir. Bu dil asabidir, kullukta diretenlere, karşı çıkmayanlara çıkışır tarzda yazmışlardır. Özellikle şu pasajda Thoreau’nun yazı dili ve derdi ile Boetie’nin kitabındaki dert arasında paralellik kurmak mümkündür:

Yeterince hem de haklı olarak söyleyip durmuşlardır şunu: Bir topluluğun vicdanı yoktur; vicdanlı insanlar topluluğu vicdanlı bir topluluktur. Yasa insanı azıcık olsun doğru yapmaz hiçbir zaman. En iyi niyetliler bile, yasaya olan saygıları yüzünden, Tanrının günü haksızlıklara alet olmaktadır. Yasaya karşı beslenen yersiz saygının bir sonucu olarak, bakıyosunuz, tabur tabur asker, albay, yüzbaşı, onbaşı, er, topçu yamağı sürü sepet, eşsiz bir düzen içinde dere tepe demeyip savaşa koşuyorlar... Allahın belası bir işe sürüklendiklerinden hiç şüpheleri yoktur. Hepsi de barıştan yanadır çünkü. Peki öyleyse, sorarım size, nedir bu adamlar şimdi? İnsan mıdır, yoksa, baştaki bir avuç vicdansızın buyruğu altında ayaklı birer kale, birer cephanelik midirler? Deniz kuvvetleri tersanesine hele gidin de, bir deniz erine şöyle bir bakın: Amerikan hükümetinin yapabileceği ya da cadı kazanında pişirip kotarabileceği cinsten bir insan görürsünüz. İnsan değil de, düpedüz bir insan müsveddesi, diri diri tabuta konmuş, adeta cenaze töreniyle silah altına gömülmüş. (Thoreau, 1963: 12- 13)

Bir diğer bölümde ise Amerikalılara şöyle çıkıyor:

Amerikalı küçülüp küçülüp garip bir adam oldu; sürü halinde yaşayan, düpedüz düşünceden yoksun, kendine olan güvenini yitirmiş bir adam (Thoreau, 1963: 21)

Kendi hükümetini bir köle hükümeti olarak niteleyen Thoreau, insanın yüzünün kızarmadan onunla ilişki kuramayacağını ve bu hükümeti kendi hükümeti saymayacağını belirtmiştir. Ve Thoreau, yurttaşlarına ilginç bir tabirle, “tek kişilik çoğunluk” olabilmenin yollarını tartıştırmaya yani bir anlamda sivil itaatsizliği anlatmaya çalışmıştır. Ve baş vergisini hapse düşme pahasına vermeyişinin nedeni de devlete bağlanmak istememesidir.

Thoreau, kitapta düşlediği devleti ise şöyle belirtmektedir:

Öyle bir devlet ki, bütün insanlara karşı doğru olmayı göze alabilsin; her insana bir komşu gibi saygı gösterebilir; hatta uzağında yaşayan, kendisiyle kaynaşmayan, kendisinin de benimsemediği bir avuç insanın varlığını, kendi varlığı ile bağdaşmaz saymasın; öyle bir devlet ki, bu çeşit meyvalar yetiştiren ve olgunlaşır olgunlaşmaz düşmelerine göz yuman daha olgun ve daha şanlı bir devlete yol açsın. Benim de düşündüğüm, ama hiçbir yerlerde rastlamadığım bir devlettir bu. (Thoreau, 1963: 48)

La Boetie ve Thoreau’nun yazdıklarını “Düşmanını yenmek için ilk önce onu tanımak gerekir” sözünü göz önünde bulundurarak okursak daha anlamlı hale getirmiş oluruz. Onlar da sanki eserlerini bu minvalde yazmış ve hegemonik ilişkileri çözümlenmeye çalışmışlardır. Tarihsel

olaylardan çıkartılan tecrübeler bize şunu göstermiştir ki bu tarih boyunca, özgürlüğü için despot rejimlere karşı mücadele eden halkların başarmak zorunda oldukları zor ama en önemli işlerden biridir. Ve bu durum günümüzdeki kapitalist sistemde, onun yarattığı otoriterliklere karşı mücadele eden halkların da ele alması gereken önemli bir konudur. Gerçek demokrasi ancak böyle bir çözümleme ile tesis edilebilir. En yakın örnek ise Gezi direnişidir ve bu direnişte gösterilen eylemselliklerle sonrası için belli bir yol tutturmak istiyorsak, anti-otoriter ve dolayısıyla anti-kapitalist bir duruşun nasıl örüleceği noktasında bu aykırı düşünürlere de göz atmalıyız. Ve özellikle kendi bulunduğu dönemde aykırı bir konumda olan, kapitalizmin üzerinde dolaşan bu “iki hayalet” ile günceli ele almamızın gerektiği açıktır. İktidarın yarattığı ilişki ağlarına vurgu yapan bu düşünürler, otoriter yapıları sorgulama anlamında bize kavramsal araçlar sağlamaktadırlar, bu açıdan da değerlendirilmeyi hak etmektedirler...

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali& Köker, Levent, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008.
- Boétie, Etienne de La, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1995.
- Clastres, Pierre, *Vahşi Savaşının Mutsuzluğu*, Ayrıntı Yayınları, 1992.
- Montaigne, *Denemeler*, İstanbul, Sis Yayıncılık, 2011.
- Thoreau, H., David, *Haksız Yönetime Karşı*, İstanbul, Çan Yayınları, 1963.
- Thoreau, H., David, *Yürümek*, İstanbul, Kafekültür Yayıncılık, 2013.

Anıl Yıldız

Adnan Menderes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans

